

UDK 329:323(497.6)
316.334.3(497.6)

Primljeno: 25. 06. 2019.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Izet Hadžić, Sead Omerbegović

STRANAČKI SISTEM U BOSNI I HERCEGOVINI

U radu se bavimo nastankom stranačkog sistema u Bosni i Hercegovini, hronološkim pregledom njegova funkcionisanja od pojave u periodu austrougarske aneksije, zatim u periodu Kraljevine SHS i Kraljevine Jugoslavije. Analiziramo jednostranačje od 1946. do 1990. godine, obnovu pluralizma i nastanak stranačkog sistema u međunarodno priznatoj državi Bosne i Hercegovini. Analiza je pokazala da se stranački sistem Bosne i Hercegovine uvijek formirao po modelu karakterističnom za društva višestruko zaoštrenih socijalno-ekonomskih konflikata i podijeljena po nacionalnoj, religijskoj i regionalnoj osnovi. Stranački sistem u Bosni i Hercegovini klasificiramo prema Blondelovoj tipologiji.

Ključne riječi: političke stranke; stranački sistem; Bosna i Hercegovina

NASTANAK STRANAČKOG SISTEMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Stranačko političko organiziranje u Bosni i Hercegovini ima relativno kratku historiju od jedanaest decenija. Prve stranke se pojavljuju početkom XX stoljeća, nakon što su popustile stege jakog Kalajevog režima.¹ Stranke se osnivaju na “konfesionalno-nacionalnoj osnovi“ (Purivatra 1970: 133). Opće uvjerenje koje je vladalo kod bosanskohercegovačkih građanskih političara u to vrijeme, neovisno od njihove nacionalne pripadnosti, bilo je da u Bosni i Hercegovini, kao “provizornom tlu“ bez “parlamentarne podloge“ nema uvjeta za osnivanje i djelovanje klasičnih političkih stranaka. Smatralo se da bi svaki narodni pokret (muslimana, pravoslavnih i katolika) trebao ostati jedinstven sve dok ne ostvari svoje nacionalno-političke, odnosno državno-pravne ciljeve (Imamović 1999: 309).

Prvo su se formirale muslimanske političke stranke, čiji politički zamah posebno dolazi do izražaja nakon što su muslimani konačno, 1909. godine, izborili svoju vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju u okviru Austro-Ugarske Monarhije. Prva muslimanska politička stranka u BiH bila je Muslimanska narodna organizacija (MNO). Osnovana je 3. decembra 1906. godine. Na čelu stranke stajao je tzv. Egzekutivni odbor za čijeg je prvog predsjednika izabran Alibeg Firdus. Stranka je pokrenula svoj list “Musavat“ koji je izlazio u Mostaru. U svom programu MNO je na prvom mjestu zahtijevala vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju i političku, tj. državno-pravnu autonomiju BiH pod sultanovim suverenitetom (Hadžibegić, Imamović 1994: 274).

Nasuprot MNO u augustu 1908. godine formirana je Muslimanska napredna stanka (MNS), čiji se program nije puno razlikovao od MNO, ali je u nacionalnom pitanju zastupala prohrvatski stav. Osjećajući da zbog takve nacionalne orijentacije ne uživa podršku širokih muslimanskih slojeva, vodstvo MNS je 31. januara 1910. godine revidiralo svoj program odrekavši se hrvatske nacionalne ideje, a promjenila je i ime u Muslimansku samostalnu stranku (MSS).

Pred saborske izbore iz MNO se izdvaja jedna grupa mladih prosrpski orijentiranih aktivista, koji pokreću list “Samouprava“ kao ‘organ muslimanske demokratije’. Oni u prvi plan ističu da MNO nije dovoljno pažnje posvetila socijalnim i kulturnim problemima muslimanskog naroda. Grupa se nije formirala kao stranka, a njen jedini kandidat Osman Đikić je propao na prvim saborskim izborima.

Maja 1907. sarajevski liječnik dr. Lazar Dimitrijević je osnovao Srpsku narodnu samostalnu stranku. Dimitrijević je od 1905. godine izdavao časopis “Dan“ u kojem je napadao vođe autonomne borbe kao “age i kmetždere“ i propagirao radikalno

¹ Benjamin Kalay je bio na čelu austrougarske uprave u BiH od 1882. do 1903. god.

rješenje agrarnog pitanja, ali uz potpuno i trajno prihvatanje Monarhije u BiH. Poslije potpunog izbornog neuspjeha 1910. stranka se ugasila.

Srpska narodna organizacija osnovana je oktobra 1907. ujedinjenjem triju političkih grupa koje su se oformile među srpskim građanstvom. Jednu grupu činile su vođe autonomne borbe, drugu grupu činila je inteligencija sa sjedištem u Mostaru, a treću grupu predvodio je Petar Kočić u Bosanskoj krajini. Program je ustvari Sarajevska rezolucija u kojoj se zahtijeva ustavna sloboda, parlament te potpuna autonomija BiH bez promjene suvereniteta. Agrarno pitanje zbog mišljenja da sa MNO treba očuvati savez je bilo bez konkretnog prijedloga.

Prva hrvatska politička stranka osnovana je u februaru 1908. godine, a zvala se Hrvatska narodna zajednica (HNZ). Na čelu stranke bio je dr. Nikola Mandić, ali je njezin stvarni pokretač, glavni teoretičar i ideolog bio tuzlanski advokat Ivo Pilar. Središnja tačka programa HNZ-e je da su Bosna i Hercegovina po "plemenu starosjedilaca" i po "državnom pravu" hrvatske zemlje, pa je prirodno da se priključe Hrvatskoj. Rukovodstvo je smatralo da HNZ mora biti natkonfesionalna organizacija kako bi se pridobila muslimanska podrška za hrvatsku nacionalnu ideju te zbog toga nije zauzela nikakav stav o agrarnom pitanju. Zbog neslaganja oko toga da li konfesionalnost treba uplitati u narodnu organizaciju sarajevski nadbiskup dr. Josip Štadler u siječnju 1910. osniva svoju stranku Hrvatsku katoličku udrugu za BiH (HKU). U programu traži priključenje BiH Hrvatskoj, a kojoj bi se pridružile i slovenačke pokrajine, kao i što brže rješenje agrarnog pitanja. Prva stranka u BiH bez nacionalnog koncepta bila je Socijaldemokratska stranka BiH. Osnovana je u junu 1909. godine u Sarajevu. Ova stranka se oslanjala na tradiciju sindikalnog organiziranja i svoju aktivnost je provodila zajedno sa sindikatom.

Formiranje političkih stranaka u BiH stvorilo je uvjete da se nakon dvogodišnjeg 'aneksionog' perioda pristupi izborima za prvi Bosanskohercegovački sabor, sa kojim započinje novo, parlamentarno, političko doba. Prvi saborski izbori održani su od 18. do 28. maja 1910. godine. Prema rezultatima tih izbora Srpska narodna organizacija osvojila je 31 mandat odnosno 100% dodjeljene pravoslavne mandate, Muslimanska narodna organizacija 24 mandata, što je također 100% muslimanskih mandata, a Hrvatska narodna zajednica 12 mandata ili 75% katoličkih mandata i Hrvatska katolička udruga 4 mandata ili 25% katoličkih mandata.

U ovom stranačkom sistemu SNO i MNO su se postavljale u opoziciju prema upravi, dok su se ostale stranke prema njoj držale lojalno². U početku rada Sabora

² Jedino su MNO i SNO uporno odbijale da priznaju aneksiju. SNO je 3. maja 1909. priznala, a MNO 8. februara 1910.

svi sabornici su nastupali zajednički, jedinstveno u odnosu na Zemaljsku vladu. U toku četverogodišnjeg rada bilo je više slučajeva različitog stranačkog, frakcijskog i koalicionog prestrojavanja, vraćanja mandata i dopunskih izbora za upražnjena mjesta.

STRANAČKI SISTEM U BOSNI I HERCEGOVINI U PERIODU KRALJEVINE SHS

Nakon Prvog svjetskog rata i stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, u čijem je sastavu bila i BiH, izbori za Ustavotvornu skupštinu zakazani su za novembar 1920. godine po proporcionalnom izbornom sistemu koji je znatno reduciran uvođenjem instituta "kvalificiranog" zastupnika. U tom periodu dolazi do organiziranja i osnivanja novih političkih stranaka.

Vladajuća ideologija nacionalnog državnog unitarizma nije priznavala postojanje posebnih nacija, već samo triju "plemena": Srba, Hrvata i Slovenaca, kao jednog "jedinstvenog jugoslovenskog naroda", a u slučaju Bošnjaka i činjenicu da oni kao muslimani predstavljaju određenu kulturno-vjersku grupu. Na toj unitarističkoj nacionalnoj osnovi formirana je u Sarajevu 15. 2. 1919. Demokratska stranka. Njezino jezgro činila je već postojeća Demokratska stranka u Srbiji, kojoj su se pridružile razne jugoslovenski i unitaristički orijentirane političke grupe iz Slovenije, Hrvatske i Dalmacije. Od političkih grupa iz BiH njoj su pristupile srpske grupe oko listova "Narod" i "Radena", te bošnjačka grupa oko lista "Jednakost". Upravo je formiranje ove stranke na jugoslovenskoj osnovi, koja je u središte svoga programa stavila centralističko uređenje države SHS i time i borbu protiv svih federalističkih i autonomističkih projekata državnog uređenja, ubrzalo političko organiziranje drugih stranaka na nacionalnoj i vjerskoj osnovi odnosno stranaka drugog pola stranačkog sistema. Dakle, stranački sistem u ovom periodu nastao je na dva rascjepa, i to: 1) između centra i periferije, ustvari između nacionalnih i lokalnih elita, i 2) između nacionalnih elita oko ciljeva i organizacije centralne vlasti. Također, "industrijska revolucija" je generirala treći i četvrti rascjep: 3) između primarnog i sekundarnog sektora (sukobi selo – grad; agrarni – industrijski interesi) i 4) između rada i kapitala, radnika i poslodavaca. Ovi rascjepi rezultirali su pojavom nacionalnih političkih elita i stranaka i to pretežno kao zemljoradničkih – težačkih stranaka te u znatno umjerenijoj formi radničkih organizacija.

„Ne precjenjujući ulogu ličnosti stoji činjenica da su politički prvaci na srpskoj (Nikola Pašić) i hrvatskoj strani (Stjepan Radić) ubrzo personificirali centralistički i anticentralistički front dviju najmasovnijih i najznačajnijih političkih stranaka (Narodne radikalne i Hrvatske pučke-republikanske-seljačke stranke) i postali perjanice srpsko-hrvatskog spora koji će, uglavnom, obilježavati politički život Kraljevine kroz duži niz godina. Ostale političke snage – centra, a naročito desnice (separatističke i ekstremne) pa i lijevo orijentirane ne treba zanemariti. Međutim, one nisu bitno opredjeljivale tokove političkog života. Naročito je partija radničke klase zbog režima bila nasilno isključena kao faktor zbivanja do sredine tridesetih godina“ (Išek 1994: 315).

Faktički istovremeno sa osnivanjem Demokratske stranke, u Sarajevu je na skupštini održanoj od 14. do 17. 2. 1919. izvršeno ujedinjenje svih dotadašnjih bošnjačkih lokalnih političkih organizacija u Jugoslovensku muslimansku organizaciju (JMO). Tu su doneseni program i statut i izabran je Centralni odbor od 31 člana.³ Kao svoje glavne zadatke JMO je istakla postizanje lične i imovinske sigurnosti Bošnjaka, zaštitu agrarnih interesa, očuvanje muslimanske vjerske i vakufsko-mearifske autonomije. U pogledu unutrašnjeg državnog uređenja JMO se u prvom redu borila za nedjeljivost i autonomiju BiH, koja je za nju predstavljala osnovni okvir političkog djelovanja.

Među prvim obnovljenim strankama je i Hrvatska narodna zajednica. Ona se kasnije podijelila na Hrvatsku težačku stranku i Hrvatsku pučku stranku. Sve tri ove stranke stajale su na programu autonomističkog, odnosno federalnog državnog uređenja. Od srpskih stranaka osnovane su Savez težaka, kasnije preimenovan u Savez zemljoradnika, i bosanski ogranak Radikalne stranke na čijem je čelu bio dr. Milan Srškić. Obje ove stranke bile su izrazito centralistički orijentirane. Radikalna stranka je odbacivala svako jugoslovenstvo, ističući samo srpstvo, dok su "zemljoradnici", uz srpstvo, naglasak stavljali na radikalno provođenje agrarne reforme. Pored ovih izvorno bosanskih djelovale su i druge političke stranke i organizacije, uglavnom Komunistička partija Jugoslavije i Hrvatska seljačka stranka.

Na izborima su učestvovala dvadeset i dvije (22) političke stranke od kojih je sedam bilo iz BiH, što govori o velikom stepenu politizacije te stranačke rasparčanosti. Od sedam stranaka koje su učestvovala na izborima tri su bile srpske, dvije hrvatske, a po jedna muslimanska i višenacionalna. „Srbi su pristupili Narodnoj radikalnoj stranci, Savezu težaka i Demokratskoj stranci. Hrvati su bili okupljeni u

³ Za predsjednika je izabran tuzlanski muftija hadži hafiz Ibrahim Maglajlić, a za potpredsjednike dr. Hamdija Karamehmedović i dr. Halid-beg Hrasnica

Hrvatskoj težačkoj stranci i Hrvatskoj pučkoj stranci, dok su muslimani u ogromnoj većini bili uz Jugoslovensku muslimansku organizaciju (JMO). Neznatan broj muslimana pripadao je srpskim ili hrvatskim strankama, dok su bili vrlo rijetki slučajevi da su Hrvati pripadali srpskim građanskim strankama, ili obrnuto da su Srbi bili članovi hrvatskih stranaka. U vezi sa ovim neznatno je bila bolja situacija sa tzv. jugoslovenskim strankama. Takva orijentacija, što se tiče građanskih političkih stranaka, zadržala se i u kasnijem razvitku sve do NOR-a” (Purivatra 1970: 161). Dakle, oživljavanje političke aktivnosti u BiH poslije 1918. godine provodilo se na vjersko-nacionalnoj osnovi što je dovelo do jasnog profiliranja i podjele biračkog tijela po vjerskoj i nacionalnoj pripadnosti iako je u muslimanskom i hrvatskom korpusu došlo do formiranja ‘disidentskih’ političkih stranaka.

Od ukupno 63 mandata, koliko je bilo određeno za BiH, JMO je osvojila 24 mandata ili 38,10%, Savez težaka 12 ili 19,05%, Narodna radikalna stranka 11 ili 17,46%, Hrvatska težačka stranka 7 ili 11,11%, Komunistička partija 4 ili 6,35%, Hrvatska pučka stranka 3 ili 4,76% i Demokratska stranka 2 ili 3,17% mandata.

Tabela: Rezultati izbora u BiH za Ustavotvornu skupštinu Kraljevine SHS održanih u novembru 1920. godine

Redni broj	Stranka	Broj osvojenih mandata	%
1.	JMO	24	38,10
2.	Savez težaka	12	19,05
3.	Narodna radikalna stranka	11	17,46
4.	Hrvatska težačka stranka	7	11,11
5.	Komunistička partija	4	6,35
6.	Hrvatska pučka stranka	3	4,76
7.	Demokratska stranka	2	3,17
	Ukupno	63	100,00

JMO iz izbora za Ustavotvornu skupštinu je izašla kao najjača i najuticajnija bosanskohercegovačka stranka. Ona je glasovima većine Bošnjaka svih slojeva uspjela osigurati za sebe političko predstavljanje bošnjačkog naroda. Na izbore 1920, izašle su još tri bošnjačke stranke, Muslimanska težačka stranka (“Mutež”), Narodna muslimanska stranka i Muslimanska narodna stranka, ali su one pretrpjele potpuni neuspjeh. Sve tri skupa nisu dobile ni hiljadu glasova (Imamović 1996: 495).

Stranački sistem u Ustavotvornoj skupštini i općenito u političkom životu zemlje uspostavljen je tako da su se na jednoj strani našli Radikalna i Demokratska stranka, te Savez zemljoradnika, podržavajući vladu i monarhiju, odnosno nacionalni unitarizam i državni centralizam. Nasuprot njima stajale su dvije vrste opozicije, od

kojih se jedna može označiti kao "tvrda", a druga kao "autonomistička". Tvrdu opoziciju su činili Radićeva HRSS, Hrvatska stranka prava (frankovci), crnogorski "zeleniši", albanski kačaci i Unutrašnja makedonska revolucionarna organizacija (VMRO). Oni nisu prihvatili zajedničku jugoslovensku državu kakvu je podržavala pozicija. Autonomističku opoziciju činili su Slovenska ljudska stranka, JMO, Liberalni hrvatski intelektualci i Džemijet. Cijela autonomistička opozicija, koja je u biti bila lojalna državi, koristila se u svojoj borbi isključivo političkim sredstvima. Isto se može reći i za HRSS i KPJ, dok ostali iz "tvrde" opozicije nisu prezali ni od oružanih aktivnosti protiv države, bilo u vidu četovanja kao komite, bilo u vidu terorizma (Imamović 1996: 496-497).

Značajnu ulogu na očuvanju teritorijalnog integriteta BiH u njenim dotadašnjim granicama odigrala je JMO prilikom donošenja Vidovdanskog ustava. Nagodbom vođe JMO dr. Mehmeda Spahe i Vlade u vezi sa donošenjem Vidovdanskog ustava ugrađen je član 135., tzv. "turski paragraf", kojim je određeno da Bosna i Hercegovina "ostaje u svojim sadašnjim granicama", te da postojeći okruzi u njoj "važe kao oblasti". Ovaj član je izražavao činjenicu državno-pravnog, odnosno političko-teritorijalnog kontinuiteta BiH koju treba poštovati.

Nakon izbora za Konstituantu održani su 1923. godine izbori za Skupštinu Kraljevine SHS na kojima je došlo do jasnijeg profiliranja i podjele biračkog tijela po vjerskoj i nacionalnoj pripadnosti iako su u bošnjačkom i hrvatskom korpusu formirane 'disidentske' političke stranake⁴. Na izborima se takmičilo 15 političkih stranaka, a pet stranaka je osvojilo mandate i ušlo u parlament.

Tabela: Broj osvojenih mandata iz BiH za Skupštinu Kraljevine SHS na izborima 18. marta 1923. godine

Redni broj	Naziv stranke	Mandati	%
1.	JMO	18	37,50
2.	Narodna radikalna stranka	13	27,08
3.	Zemljoradnička stranka	7	14,58
4.	Hrvatska republikanska seljačka stranka	7	14,58
5.	HRSS - disident (Kordić)	2	4,17
6.	Srpska stranka	1	2,09
	Ukupno	48	00,00

⁴ U poslaničkom klubu JMO prosrpski orijentirani "desničari" su imali većinu. Oni su uz pomoć Vlade osnovali svoju Jugoslovensku muslimansku narodnu organizaciju (JMNO) na čelu sa tuzlanskim muftijom Ibrahimom Maglajlićem. Na skupštinskim izborima nisu osvojili ni jedno mjesto pa su se kao stranka odmah ugasili.

Rezultati izbora pokazuju nesumnjivo liderstvo Spahine JMO među Bošnjacima, Pašićeve Narodne radikalne stranke među Srbima i Radićeve Hrvatske republikanske seljačke stranke među Hrvatima. Također, pokazuju da dolazi do sve jasnijeg svrstavanja bosanskohercegovačkih Hrvata uz njihove sunarodnike u Hrvatskoj, kao što se i Srbi sve više sudbinski vežu za sunarodnike u Srbiji. Od prvih političkih organizacija bosanskohercegovačkih Hrvata, Hrvatske pučke i Hrvatske težačke stranke, koje su ostale bez mandata, jasno je uočljiva njihova orijentacija na političke centre izvan BiH, Zagreb i Ljubljanu, što će ostati konstanta njihove politike (Išek 1981: 317).

Naredni parlamentarni izbori održani su februara 1925. godine, a raspisala ih je treća Pašić-Pribičević vlada. Jedan od glavnih izbornih ciljeva radikala, osim vlastitog izbornog uspjeha, bio je i razbijanje bošnjačkog biračkog tijela. U tom cilju kao protutežu opozicionoj JMO pod patronatom režima stvorene su režimske Narodna muslimanska organizacija i Muslimanska radikalna stranka, koje su se u potpunosti oslanjale na politiku Narodne radikalne stranke Nikole Pašića. Predizborni kontekst 1925. godine odisao je jakim pritiskom režima i prorežimskih organizacija na birače.

„Cjelokupni državni aparat, počevši od velikih župana pa sve do poreznika i šumara, bio je angažovan od Pašić-Pribičević vlade u predizbornoj aktivnosti u Bosni i Hercegovini“ (Purivatra 1997: 197). Izbori su održani u znaku policijskog terora, terorističkog djelovanja Srpske nacionalne omladine – SRNAO i Udruženja srpskih četnika "Petar Mrkonjić", kao i velikog odziva birača 82,7%, dok je na prethodnim izborima izlaznost bila oko 65%, što ostavlja mogućnost falsificiranja izbornih rezultata. Postignuti rezultati su prikazani u sljedećoj tabeli:

Tabela: Broj osvojenih mandata iz BiH za Skupštinu Kraljevine SHS na izborima u februaru 1925. godine

Redni broj	Naziv stranke	Mandati	%
1.	JMO	15	31,20
2.	Narodna radikalna stranka	14	29,10
3.	Hrvatska republikanska seljačka stranka	10	20,8
4.	Nacionalni blok (Radikalna i Samostalna dekokratska stranka	7	14,5
5.	Zemljoranička stranka	2	4,1
	Ukupno	48	100,00

Izborni rezultati pokazuju da nije došlo do značajnije poromjene snaga stranaka (JMO je zabilježila pad za tri mandata sa oko 7% manjom podrškom birača) tako da se može konstatovati da su pozicije stranaka ostale i dalje iste kao na prethodnim izborima.

Osam stranaka je učestvovalo na izborima za oblasne skupštine u BiH održane 23. januara 1927. godine. Na ovim izborima je došlo do jače saradnje JMO i Demokratske stranke koje su nastupile sa listom Demokratske zajednice u natjecanju za izbor poslanika u sarajevskoj, tuzlanskoj i mostarskoj oblasti. Rezultati oblasnih izbora su dati u sljedećoj tabeli

Redni broj	Naziv stranke	Osvojenih mandata	% svih mjesta
1.	JMO	52	27,36
2.	Narodna radikalna stranka	47	24,74
3.	Hrvatska seljačka stranka	36	18,95
4.	Savez zemljoradnika	28	14,74
5.	Demokratska zajednica (JMO i DS)	15	7,89
6.	Samostalna demokratska stranka	10	5,26
7.	Nezavisni radikali	1	0,53
8.	Udružena opozicija	1	0,53

Zbog krize u radu Parlamenta i Vlade, a i zategnutih društvenih odnosa, raspisani su, a 11. septembra 1927. godine i održani vanredni skupštinski izbori u Kraljevini SHS, koji su obilježeni jakim pritiscima radikala i četnika iz udruženja "Petar Mrkonjić". Na ovim izborima JMO i njena koaliciona lista (Demokratska zajednica) polučila je najbolje rezultate, što je stranku definitivno učvrstilo na poziciji najjače stranke u BiH. Postignuti rezultati su prikazani u sljedećoj tabeli.

Tabela: Rezultati osvojenih mandata iz BiH za Skupštinu Kraljevine SHS na vanrednim izborima u septembru 1927. godine

Red. broj	Naziv stranke	Osvojeni mandati	%
1.	Narodna radikalna stranka	14	29,17
2.	Demokratska zajednica	10	20,83
3.	Jugoslovenska muslimanska organizacija	9	18,75
4.	Hrvatska seljačka stranka	8	16,67
5.	Savez zemljoradnika	6	12,50
6.	Samostalna demokratska stranka	1	2,08
	Ukupno	48	100,00

Uspostavljeni odnos tri najjače političke stranke potvrđen je i na izborima za općinska vijeća u BiH, koji su održani 28. oktobra 1928. godine. JMO je osvojila 32,8% vijećničkih mandata, Narodna radikalna stranka 30,3% i Hrvatska seljačka stranka 16,7% vijećničkih mandata.

Komparativni prikaz uspjeha tri najjače stranke na izborima u Kraljevini SHS u periodu od 1920. do 1927. godine pokazuje da je najuspješnija bh. politička stranka nesumnjivo bila Jugoslovenska muslimanska organizacija, a potom Narodna radikalna stranka (koja je okupljala Srbe) i Hrvatska težačka stranka odnosno Hrvatska seljačka stranka.

Uporedni prikaz uspjeha tri najjače stranke dat je u sljedećoj tabeli.

Red. broj	Naziv stranke	20.02.1920.	18.03.1923.	08.02.1925.	11.09.1927.
1.	JMO	35%	32%	31,2,9%	30,8%
2.	Narodna radikalna stra.	18%	27,4%	29.1%	29,17%
3.	HTS/ HSS	16,6%	14,58%	20,8%	16,67%

U stranačkom sistemu Bosne i Hercegovine tri najjače političke stranke osvajale su oko 80% svih mandata iz BiH za Skupštinu Kraljevine SHS. Opoziciju prema vladi predvodila je HSS koja je u decembru 1924. godine imala i zabranu rada, a sa JMO poslanicima oko 50% mandata je bilo protiv centralističkog, unitarističkog i hegemonističkog djelovanja Vlade, odnosno zastupalo federalizam ili autonomiju.

Tenzije između pristalica radikala, s jedne strane, i zastupnika Seljačko-demokratske koalicije (koju su predvodili Stjepan Radić, sa hrvatske strane i Svetozar Pribićević sa srpske strane – oba žestoki protivnici centralizma i hegemonizma) dostigle su u ljeto 1928. godine kulminaciju. Atentatom u Narodnoj skupštini, tačnije rečeno zavjerom kralja i vlade protiv hrvatskih zastupnika, završena je era "lažnog parlamentarizma", etapa koju je obilježio Vidovdanski ustav. Teren za proglašenje apsolutizma bio je temeljito pripremljen, a put za uvođenje diktature otvoren.

STRANAČKI SISTEM U BOSNI I HERCEGOVINI U PERIODU KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

Proklamacijom narodu 6. 1. 1929. godine monarh Aleksandar Karađorđević objavio je da je došlo vrijeme da ukloni "posrednika između naroda i kralja". Parlamentarizam je "postao smetnja za svaki plodan rad u državi". Odlučio je da "Ustav Kraljevine SHS od 1921. prestaje da važi". To je značilo suspenziju zakonā - raspuštanje Narodne skupštine.

Zakonom o nazivu države i podjeli Kraljevine na upravna područja država je teritorijalno organizirana u devet banovina koje su dobile nazive po rijekama. Podjelom zemlje na banovine BiH je razbijena kao cjelina, pa se u ovom periodu stranački sistem ne može jedinstveno posmatrati za BiH. Zato ćemo u ovom radu analizirati stranački sistem u kraljevini Jugoslaviji i ponašanje JMO u tom sistemu.

Na temelju Zakona o zaštiti javne sigurnosti i poretka u državi ukinute su sve političke stranke i udruge sa "plemenskim i vjerskim obeležjem" (Išek 1994: 322).

Zabrana rada političkih stranaka potrajala je do zavođenja "ustavne" diktature tj. obznanjivanja Oktroiranog ustava 3. 9. 1931. godine. "Ustavna" diktatura nije dozvoljavala obnovu starih predšestojanuarskih stranaka pa se i dalje ne može govoriti o obnovi i normalizaciji višestranačja. Režim je ovo stanje prikrivao zbog domaće i strane javnosti formiranjem Jugoslovenske nacionalne stranke (JNS), koja se jedina pojavila na izborima 1933. godine i osvojila sve mandate. Tako da na sceni imamo jednostranački sistem sve do 1935. godine. Izmijenjeni izborni sistem u Izbornom zakonu iz 1933. godine omogućio je opoziciji da koaliranjem sačini listu za izbore i na neki način da se uspostavi višestranačje.

Na parlamentarnim izborima održanim 5. maja 1935. godine pojavile su se četiri liste, od kojih su dvije osvojile mandate: Zemaljska lista na čelu sa Bogoljubom Jevtićem i lista udružene opozicije na čelu sa Vladkom Mačekom. Zemaljska lista je pomoću izbornog sistema i terora dobila većinu, ukupno, 1.746.982 glasa ili 60,6%, a lista Vladka Mačeka (blok udružene opozicije u kojoj je bila i JMO) osvojila je 1.076.345 glasova ili 37,4%

Tabela: Rezultati izbora 5. maja 1935. godine

Red. broj	Lista/kandidati	Br. glasova	%	Br. mandata	%
1.	Zemaljska lista – Bogoljub Jevtić	1.746.982	60,6	303	81,9
2.	Lista udružene op - Vlatko Maček	1.076.345	37,4	67	18,1
	ukupno	2.823.327	98	370	100,0
3.	Lista Dimitrija Ljotića	33.549	1,2	0	0
4.	Lista Bože Maksimovića	24.088	0,8	0	0

Politička sudbina B. Jevtića, kao izvršioca "svetog amaneta" da čuva Jugoslaviju, bila je zapečaćena ishodom petomajskih izbora. Kraljevskom namjesniku bilo je jasno da mora potražiti ličnost kojoj bi povjerio mandat da sastavi vladu. Izbor je pao na dr. Milana Stojadinovića, ministra finansija u vladi B. Jevtića. Formiranjem vlade Stojadinović-Spaho-Korošec je definisana pozicija i opozicija, a označen je i kraj šestojanuarske diktature, njenog nasilja kao i politike i ideologije integralnog jugoslovenstva. Stojadinovićeve vlada je priznala da je "hrvatsko pitanje" otvoreno i pozivala je vođe HSS da se pridruži poziciji, ali je HSS odbio da uđe u Vladu i učestvuje u radu Parlamenta.

Poslednji izbori pred Drugi svjetski rat i zadnji u Kraljevini Jugoslaviji održani su 11. decembra 1938. godine. Narodna skupština, obrazovana nakon "petomajskih izbora" radila je nepun mandat. Namjesništvo na čelu sa knezom Pavlom je Skupštinu raspustilo i raspisalo nove izbore. Razlozi za raspuštanje skupštine bili su u posebno zaoštrenoj situaciji nakon pokušaja potpisivanja konkordata sa Vatikanom (sporazum kojim su se trebale dati povlastice za Rimokatoličku crkvu), što je izazvalo oštre sukobe demonstranata i policije u Beogradu. U toj situaciji opozicija (Radikalna, Demokratska, Zemljoradnička, HSS i Samostalna demokratska stranka) je 8. oktobra 1937. godine potpisala "narodni sporazum" kojim je utvrdila saglasnost „o načelima i postupku ostvarenja neke vrste federalnog uređenja države“ (Imamović 1996: 518).

Na izborima su bile istaknute tri "zemaljske" kandidacione liste, i to: (1) Vladina lista (Jugoslovenske radikalne zajednice) na čelu s Milanom Stojadinovićem; (2) lista Dimitrija Lotića; i (3) lista udružene opozicije na čelu sa Vladkom Mačekom.⁵

Isticanje liste Dimitrija Ljotića imalo je prvenstveno za cilj da se ona nametne kao "lojalna opozicija", te da se naglasi njen profašistički karakter. Prema tome, glavna izborna utakmica se vodila između Vladine liste i liste udružene opozicije. Rezultati izbora 11. decembra 1938. predstavljeni su u sljedećoj tabeli.

Tabela: Treći (posljednji) izbori za Narodnu Skupštinu Kraljevine Jugoslavije
11. decembra 1938. godine

Broj	lista	Osvojeni glas.	%	mandati	%
1.	Vladina lista	1.643.783	54,09	306	82,04
2.	Udružena opozicija	1.364.524	44,9	67	17,96
3.	Lista Dimitrija Ljotića	30.734	1,01	0	0

⁵ Ova lista (koalicija) je obrazovana na osnovu "narodnog sporazuma" lidera opozicije i njihovog dogovora u selu Farkašiću, od 21. oktobra 1937. godine.

Rezultati izbora predstavljali su poraz za Stojadinovićevu koalicionu vladu, posebno u Bosni i Hercegovini. Udružene opzicione stranke "narodnog sporazuma" dobile su u BiH apsolutnu većinu u 28 izbornih srezova i kotara. To je politički i u stvarnosti značilo pobjedu programa decentralizacije koji je istakla opozicija.

Knez Pavle je shvatio poruku izbora i formiranje vlade je povjerio Dragiši Cvjetkoviću, sa osnovnim zadatkom da riješi "hrvatsko pitanje", odnosno da sklopi sporazum sa vođom HSS-a dr. Vladkom Mačekom. JMO je ostala i u novoj vladi Dragiše Cvjetkovića sve do potpisivanja sporazuma Cvjetković – Maček, poslije čega se povukla u opoziciju.

STRANAČKI SISTEM U BIH U PERIODU 1940-1990

U toku II svjetskog rata najveći broj političkih stranaka nije uspio prilagoditi svoje ciljeve i političko djelovanje najvećoj krizi stoljeća – svjetskom ratu. U političkom životu važnu antifašističku ulogu imala je KPJ, koja je, nakon sloma fašizma, ostala na vlasti sve do 1990. godine. U novoj Jugoslaviji poslije rata pobjedom na izobrima (nekompetitivnim!) uveden je jednostranački politički poredak, što je podrazumijevalo zabranu višestranačkog organiziranja i političko djelovanje isključivo pod jednosatranlačkom komunističkom vladom (Tomić, Herceg 1999: 35).

Na izborima za Ustavotvornu skupštinu Narodne Republike Bosne i Hercegovine koji su održani 13. oktobra 1946. bila je samo jedna lista Narodnog fronta. Birači su mogli glasati kuglicom u kutiju za ovu listu, ili u tzv. ćoravu kutiju tj. protiv ove liste⁶. Komunistička vlast je do izbora uspjela raznim zabranama, a i samim Zakonom o biračkim spiskovima, eliminisati mnoge organizacije, ustanove i grupe, tako da njihovi članovi, pripadnici i funkcioneri nemaju pravo glasa tj. nemaju biračko pravo. To su: (1) pripadnici SS trupa, vojnih legija, ustaša, četnika, domobranstva, zelenog kadra i milicije; (2) pripadnici Hitlerjugenda i članovi čitaonica i pjevačkih društava, te svih ostalih društvenih organizacija, koje su stajale pod upravom ili nadzorom Kulturbunda; (3) članovi njemačkog kluba; (4) aktivni funkcioneri i istaknuti članovi ustaškog pokreta, ženske ustaške loze, ustaške mladeži, ravnogorskih četničkih odbora kao i svih drugih ustaških i četničkih podorganizacija.⁷

⁶ U članu 41. Zakona o izborima je opisan način ovakvog glasanja: "Kad birač primi kuglicu, stavi je u ruku, zatim zatvara ruku, pa sa tako zatvorenom rukom prilazi svakoj kutiji redom i u svaku kutiju zavlači zatvorenu ruku.

⁷ Službeni list BiH, br. 11 od 18. VIII 1945. str. 112.

Od ovih izbora naredne četrdeset i četiri godine u Bosni i Hercegovini na sceni je bilo klasično jednostranačje sa nevješto prikrivanom dominacijom, pogotovo u prvih tridesetak godina, unutar Saveza komunista BiH velikosrpskog nacionalističkog opredjeljenja. U ovom periodu, koji neki atori definišu kao "narodna demokratija" odnosno jednostranačje sa elementima konfesionalno-nacionalnog i klasnog-socijalnog predstavljanja, vladajuća politička stranka KPJ / SKJ je na razne načine manipulirala građanima i narodima BiH, prigušivala određene slobode, fingirala izbore i tako se održavala na vlasti.

Vladajuća politička stranka pokušala je pri uvođenju pluralizma u BiH onemogućiti formiranje političkih stranaka na nacionalnoj osnovi, na što se reagovalo i pobilo odlukom Ustavnog suda Bosne i Hercegovine o ustavnosti organiziranja političkih stranaka na nacionalnoj osnovi, a što je otvorilo prostor osnivanju više političkih stranaka s nacionalnim predznakom. Osim toga, važno je istaknuti da je s ovim ustavnim promjenama došlo do značajnog osamostaljivanja i jačanja državnosti Bosne i Hercegovine u okviru federalne Jugoslavije.

STRANAČKI SISTEM U BOSNI I HERCEGOVINI U PERIODU 1990-1996.

Za izbore 1990. godine prijavile su se 42 političke stranke. Na prvi pogled pravo šarenilo i bogatstvo, ali kada se analizira ponuda političkih programa i orijentacija dođe se do ocjene o siromaštvu političkih ideja. „Najveći broj tih stranaka bio je programski krajnje neprofiliran, a neke praktično i nisu imale svoje programe. Njihova programska sličnost daleko je nadmašivala njihove razlike, kao što je utvrđeno i za stranke u Hrvatskoj. Štaviše, kod nemalog broja stranaka izrazita je bila diskrepanca između njihovog imena, programa i prakse u predizbornom periodu. Po imenu su bile lijeve, po programu liberalne, po političkoj praksi unitarne, dogmatske ili nacionalističke“ (Arnautović 1996: 40).

Nastanak stranačkog sistema u bosanskohercegovačkom društvu tada se odvijao u nepovoljnom društveno-historijskom kontekstu. U Hrvatskoj je na sceni bio konflikt, a potom i sukob Hrvatske demokratske zajednice i stranaka koje su okupljale Srbe. Glavno pitanje u sukobu bilo je to što Srbi u Hrvatskoj nisu prihvatili ideju suverene države Hrvatske i njen teritorijalni integritet za što su imali podršku Beograda. Istovremeno, u Srbiji i Crnoj Gori, a u organizaciji Miloševićevog režima, održavani su mitinzi i otvoreno negirane granice jugoslovenskih republika koje su uspostavljene

na Drugom zasjedanju AVNOJ-a 1943. godine. „Politički centri moći iz Beograda i Zagreba htjeli su imati svoj utjecaj na stvaranje i idejno usmjerenje političkih stranaka u Bosni i Hercegovini. Među novim političkim strankama koje su formirane u prvoj polovini 1990. godine u Bosni i Hercegovini jedna je bila vezana za Tuđmanov režim u Zagrebu a jedna za Miloševićev režim u Beogradu. To su bile Hrvatska demokratska zajednica BiH i Srpska demokratska stranka“ (Pejanović 2004: 47).

Formiranje stranaka odvijalo se po dva osnova: a) putem reformi ranijih političkih organizacija, koje su postojale u jednopartijskom sistemu: Savez komunista BiH, Savez socijalističke omladine BiH i Socijalistički savez radnog naroda BiH; b) putem formiranja novih političkih stranaka. Tako su kao nove političke stranke 1990. godine formirane Stranka demokratske akcije, Hrvatska demokratska zajednica BiH i Srpska demokratska stranka, Savez reformskih snaga za Bosnu i Hercegovinu i druge.

Vladajuća elita je svoj preobražaj u višestranački sistem izvela na sljedeći način: Savez komunista se transformisao u SK - Socijalistička partija, SSRN BiH je formirao Socijalistički demokratski savez, a SSO BiH se transformisao u Liberalnu stranku. Svakako da su ove stranke za svoj rad zadržale svu infrastrukturu (prostor, vozni park, osoblje i finansijska sredstva iz budžeta i članarina).

Višepartijski sistem Bosne i Hercegovine nastao je po pravilu karakterističnom za društva sa višestruko zaoštrenim socijalno-ekonomskim konfliktima, podijeljenim po nacionalnoj, religijskoj i regionalnoj osnovi. Na prvim višestranačkim izborima, održanim 18. 11. 1990. godine izjašnjavalo se o više hiljada kandidata 3.300.000 birača upisanih u biračke spiskove. Kandidate za skupštine predložilo je petnaest stranaka, a jedanaest stranaka je ušlo u Parlament BiH.

Najbolji izborni rezultat postigla je Stranka demokratske akcije. Ova stranka je u Skupštini Bosne i Hercegovine osvojila 86 mandata ili 35.85% poslaničkih mjesta. Srpska demokratska stranka osvojila je 30%, a Hrvatska demokratska zajednica 18.35% poslaničkih mandata. Ukupno ove tri stranke su osvojile 84% poslaničkih mandata, kao pozicione stranke, dok su ostalih osam stranaka opozicije osvojile 16% mandata.

Građani su na izborima ukazali povjerenje 130 poslanika u Vijeću građana iz 10 političkih stranaka i 110 poslanika u Vijeću opština iz 7 političkih stranaka. Rezultatima izbora uspostavljen je višestranački sistemi bez dominantne stranke, gdje 3 stranke dobijaju po oko jednu četvrtinu glasova (84%), a preostale glasove (16%) dijele drugih 8 stranaka (Blondelova tipologija), odnosno odgovara po Sartoriju (4) tipu segmentiranog višepartizma (visoka fragmentacija – zasnovana na različitim subkulturama, mala politička distanca). Izbori 1990. godine su bili prvi demokratski

izbori u Bosni i Hercegovini putem kojih je zamijenjen stari, jednostranački sistem i uveden stranački pluralizam. Ove izbore karakterizira sukob između režima i antirežimskog pokreta, te pitanje budućeg položaja Bosne i Hercegovine. Temeljno sučeljavanje vodilo se između dva bloka: s jedne strane su bile nove stranke u liku etničkih stranaka – HDZ, SDS, SDA, koje su imale promociju u javnom mnijenju kao stranke demokratskog preobražaja i socijalnog napretka, imale su podršku Zapada i lidersku poziciju u promidžbi pluralizma, a s druge SK- SDP i DSS i Liberalna stranka kao građanske stranke sa multietničkim sastavom ali opterećene hipotekom komunističke prošlosti i trenutnog stanja. Istraživači (Pejanović, Arnautović, Tomić) su saglasni da je izostala prepoznatljiva razdioba na ljevicu, centar i desnicu, mada određeni elementi političkih stranaka (nazivi, programi, praksa političkog djelovanja i drugi) svrstavaju transformirane stranke više na lijevo, a tri nacionalne stranke više na desno, dok je politički centar bio prazan tj. bez prisustva značajnih partija.

Nakon pobjede na prvim višestranačkim izborima SDA, HDZ i SDS postigle su dogovor o partnerskom odnosu u vršenju vlasti. Sva vlast u Bosni i Hercegovini i važni položaji u državnoj strukturi podijeljeni su po ključu: pet za SDA, četiri za SDS i tri za HDZ. S obzirom da su ove stranke osvojile podršku veću od apsolutne većine unutar svojih naroda one su se i predstavljale kao jedine autentične zastupnice tri naroda.⁸ Opoziciju su činile SK-SDP, SRS, LS, MBO i DSS.

STRANAČKI SISTEM U BOSNI I HERCEGOVINI U PERIODU 1996-1998.

Na prvim državnim višestranačkim izborima održanim 14. septembra 1996. godine učestvovalo je 49 političkih stranaka. Za bošnjačkog člana Predsjedništva su se nadmetali kandidati sedam stranaka i jedne koalicije, za hrvatskog člana tri stranke i jedna koalicija, a za srpskog iz četiri stranke. Za Državni parlament iz Federacije BiH se nadmetalo trinaest stranaka i jedna koalicija, a iz RS devet stranaka i jedna koalicija. Jedino su SDA, Građanska demokratska stranka i Združena lista BiH (SDP BiH, UBSD, HSS, MBO, Republikanci) imali liste i kandidate za oba entiteta, dok su ostale političke stranke uzele učešće samo u jednom entitetu.

⁸ Pod pretpostavkom da su nacionalne stranke dobile isključivo glasove iz svog naroda, podrška je bila: HDZ 93,35% hrvatskog glasačkog tijela; SDS 83,55% srpskog glasačkog tijela; SDA 75,5% bošnjačkog glasačkog tijela.

Za članove Predsjedništva BiH pobijedili su kandidati SDA (Alija Izetbegović), HDZ-a (Krešimir Zubak) i SDS-a (Momčilo Krajišnik). Poslaničke mandate u Zastupničkom domu Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine osvojile su tri stranke i jedna koalicija sa prostora Federacije BiH i tri stranke sa prostora RS. Dakle, sedamnaest stranaka nije osvojilo mandate, tako da je poslaničke mandate u Zastupničkom domu Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine osvojilo ukupno pet političkih stranaka i jedna koalicija.

SDA osvojila je 16 mandata u Federaciji BiH i 3 mandata u RS, tj. 19 mandata, HDZ osvojila je 8 mandata u Federaciji BiH, SDS osvojila je 9 mandata u RS, Združena lista dva mandata i Stranka za Bosnu i Hercegovinu također dva mandata u Federaciji BiH, a Narodni savez za slobodan mir dva mandata u RS.⁹ Rezultati izbora predstavljeni su u sljedećoj tabeli.

Tabela: Osvojeni mandati političkih stranaka za Predstavnički dom Parlamentarne skupštine BiH sa teritorija Federacije BiH (28 mandata)

Ukupan broj važećih glasova	1.337.895
Ukupan broj nevažećih glasova	17.103
Ukupan broj glasova	1.354.998

Naziv stranke, koalicije ili nezavisnog kandidata	Br. glasova	mandata	%
SDA	725.418	16	58
HDZ	338.440	8	29
Združena lista BiH (SDP, UBSD, HSS, MBO i Republikanci)	105.918	2	8
Stranka za Bosnu i Hercegovinu	93.816	2	8
Demokratska narodna zajednica (DNZ)	25.562	0	0
Hrvatska stranka prava (HSP)	14.879	0	0
Bosanska stranka (BOSS)	6.523	0	0
Liberali BiH	4.996	0	0
Stranka privrednog prosperiteta BiH	4.905	0	0
Srebrov Vladimir	4.574	0	0
Žena BiH	4.149	0	0
Bosanskohercegovačka patriotska stranka (BPS)	3.295	0	0
Građanska demokratska stranka BiH (GDS)	3.292	0	0
Liberalno-bošnjačka organizacija BiH (LBO)	2.192	0	0

⁹ Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br. 20, od 20. 10. 1996. str. 596.

Ukupan broj važećih glasova u RS	1.061.979
Ukupan broj nevažećih glasova u RS	71.020
Ukupan broj glasova u RS	1.132.999

Tabela: Osvojeni mandati po političkim strankama za Predstavnički dom
Parlamentarne skupštine BiH sa teritorija Republike Srpske BiH (14 mandata)

Naziv stranke, koalicije	Br. glasova	mandati	%
Srpska demokratska stranka / srpskih zemalja	578.723	9	65
SDA	184.553	3	22
Narodni savez za slobodan mir (Savez za mir i prog)	136.077	2	13
Srpska radikalna stranka RS	62.409	0	0
Združena lista BiH (SDP, UBSD, HSS, MBO i Republikanci)	30.285	0	0
Demokratski patriotski blok RS	29.494	0	0
Srpska patriotska stranka – SPAS	14.146	0	0
Narodna stranka RS	13.680	0	0
Stranka srpskog jedinstva	8.183	0	0
Gradanska demokratska stranka BiH (GDS)	4.429	0	0

Prema izbornim rezultatima za Predstavnički dom Parlamentarne skupštine BiH na izborima 1996. godine uspostavljen je model koji ima 3-4 efektivne stranke tj. koji odgovara trećem tipu Blondelove tipologije kao višestranački sistem sa dominantnom strankom, pri čemu jedna dobija oko 45%, a ostatak glasova se skoro jednako raspoređuje na 3-4 partije. U našem slučaju SDA je dobila 45,24%, a SDS 21,4% i HDZ je osvojila 19,05%. Na ovim izborima došlo je do promjene stranačkog sistema u teorijskom smislu u odnosu na izbore 1990. godine. Stranački sistem bez dominantne stranke iz 1990. evoluirao je u stranački sistem sa dominantnom strankom 1996. godine. U stvarnosti, međutim, s obzirom na način odlučivanja u domovima Parlamentarne skupštine ova tipologija nije primjenjiva. Dominantna stranka u političkom sistemu Bosne i Hercegovine bi trebala da osvoji pet mandata na području RS-a, kao i 14 mandata na području Federacije. SDA na ovim izborima jeste osvojila ukupno devetnaest mandata ali su joj nedostajala još dva mandata iz RS.

Nakon pobjede na prvim državnim višestranačkim izborima SDA je predložila dr. Harisa Silajdžića za Vijeće ministara, čime je i Stranka za Bosnu i Hercegovinu sa HDZ i SDS ušla u vlast prihvatajući dogovor o partnerskom odnosu u vršenju vlasti. Sva vlast u Bosni i Hercegovini i važni položaji u državnoj strukturi podijeljeni su po ključu: pet za Bošnjake, četiri za Srbe i tri za Hrvate, odnosno 1 Bošnjak, 1 Srbin, 1

Hrvat ako je riječ o tročlanoj strukturi. S obzirom na to da su ove stranke osvojile (38) mandata ili 90,5%, a opzicione stranke (4) mandata ili 9,5% i dobile podršku većine svojih naroda one su se i ponašale kao predstavnice tri naroda. Opoziciju su činili dva poslanika združene liste (SDP, UBSD, HSS, MBO i Republikanci) sa teritorija Federacije BiH i dva poslanika sa liste Narodni savez za slobodan mir (Savez za mir i progres) kao koalicije pet opozicionih stranaka sa teritorija RS. Iz svega navedenog da se zaključiti da je obnovljena predratna dominacija etničkih stranaka po broju osvojenih mandata u Parlamentu Bosne i Hercegovine. Građanski blok stranaka je osvojio samo dva mandata.¹⁰

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U prvom stranačkom sistemu Bosne i Hercegovine SNO i MNO su se postavljale u opoziciju prema austrougarskoj upravi, dok su se ostale stranke prema njoj držale lojalno. U toku četverogodišnjeg rada Parlamenta bilo je više slučajeva različitog stranačkog, frakcijskog i koalicionog prestrojavanja, vraćanja mandata i dopunskih izbora za upražnjena mjesta.

U stranačkom sistemu Bosne i Hercegovine tri najjače političke stranke osvajale su oko 80% svih mandata iz BiH za Skupštinu Kraljevine SHS. Opoziciju prema vladi predvodila je HSS koja je u decembru 1924. godine imala i zabranu rada, a sa JMO poslanicima oko 50% mandata je bilo protiv centralističkog, unitarističkog i hegemonističkog djelovanja Vlade, odnosno zastupalo federalizam ili autonomiju.

Period Kraljevine Jugoslavije počinje zabranom rada političkih stranaka i nepostojanjem stranačkog sistema do 1933. kada se uspostavlja jednostranačje. Na sceni imamo jednostranački sistem sve do 1935. godine. Na parlamentarnim izborima održanim 5. maja 1935. godine Zemaljska lista je zahvaljujući pogodujućem izbornom sistemu i teroru dobila većinu od 60,6%, a lista Vladka Mačeka (blok udružene opozicije u kojoj je bila i JMO) osvojila je 37,4%. Formiranjem vlade Stojadinović- Spaho-Korošec je definisana pozicija i opozicija, a označen je i kraj šestojanuarske diktature, nasilja, politike i ideologije integralnog jugoslovenstva.

Na izborima za Ustavotvornu skupštinu Narodne Republike Bosne i Hercegovine oktobra 1946. bila je samo jedina lista Narodnog fronta. Birači su mogli glasati kuglicom u kutiju za ovu listu, ili u tzv. ćoravu kutiju tj. protiv ove liste. Komunistička

¹⁰ Pejanović navodi da je građanski blok osvojio šest mandata što uključuje sve izuzev mandata tri nacionalne stranke. Smatramo da se pod građanski blok može podvesti jedino Združena lista.

vlast je do izbora uspjela raznim zabranama eliminisati mnoge organizacije, ustanove i grupe, čijim je članovima, pripadnicima i funkcionerima oduzeto pravo glasa. Od ovih izbora naredne četrdeset i četiri godine u Bosni i Hercegovini na sceni je bilo klasično jednostranačje sa dominacijom, pogotovo u prvih tridesetak godina, Saveza komunista BiH kadrova loše zakamufliranog velikosrpskog nacionalnog opredjeljenja. U ovom periodu vladajuća KPJ odnosno SKJ je na razne načine manipulirala građanima i narodima BiH, prigušivala određene slobode, fingirala izbore i održavala se na vlasti.

Nastanak stranačkog sistema bosanskohercegovačkog društva 1990. odvijao se u nepovoljnom društveno-historijskom kontekstu. Politički centri iz Beograda i Zagreba imali su odlučujući utjecaj na stvaranje i idejno usmjerenje dijela političkih stranaka u Bosni i Hercegovini. Stranački sistem Bosne i Hercegovine nastao je po modelu karakterističnom za društva višestruko zaoštrenih socijalno-ekonomskih konflikata i podijeljena po nacionalnoj, religijskoj i regionalnoj osnovi.

Rezultatima izbora 1990. godine uspostavljen je višestranački sistem bez dominantne stranke, u kojem 3 stranke dobijaju po oko jednu četvrtinu glasova (84%), a preostale glasove (16%) dijeli drugih 8 stranaka (Blondelova tipologija), odnosno odgovara po Sartoriju 4. tipu, tzv. segmentiranom višepartizmu (visoka fragmentacija – zasnovana na različitim subkulturama, mala politička distanca).

Prema izbornim rezultatima za Predstavnički dom Parlamentarne skupštine BiH na izborima 1996. godine uspostavljen je stranački sustav koji ima 3-4 efektivne stranke, tj. koji odgovara trećem tipu Blondelove tipologije (višestranački sustavi sa dominantnom strankom) gdje jedna stranka dobija oko 45 %, a ostatak glasova se skoro jednako raspoređuje na 3-4 partije.

LITERATURA:

Knjige:

1. Arnautović, Suad (1996), *Izbori u Bosni i Hercegovini 90. – Analiza izbornog procesa*, Promocult, Sarajevo
2. Arnautović, Suad (2009), *Političko predstavljanje i izborni sistemi u Bosni i Hercegovini u XX stoljeću*, Promocult, Sarajevo
3. Imamović, Mustafa (1976), *Pravni položaj i politički razvitak BiH od 1878. do 1914.*, Svjetlost, Sarajevo
4. Imamović, Mustafa (1996), *Historija Bošnjaka*, Bošnjačka zajednica kulture "Preporod", Sarajevo
5. Imamović, Mustafa (1999), *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, Samostalno autorsko izdanje, Sarajevo
6. Išek, Tomislav (1981), *Djelatnost HSS u BiH do zavođenja diktature*, Svjetlost, Trebinje
7. Pejanović, Mirko (2004), *Politički razvitak BiH u postdejtonskom periodu*, Šahinpašić, Sarajevo
8. Purivatra, Atif (1970), *Nacionalni i politički razvitak Muslimana*, Svjetlost, Sarajevo
9. Purivatra, Atif (1977), *JMO u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Svjetlost, Sarajevo
10. Tomić, Zoran, Nevenko Herceg (1999), *Izbori u Bosni i Hercegovini*, Drugo dopunjeno izdanje, Sveučilište u Mostaru, Centar za studije novinarstva, Mostar

Radovi u knjigama:

1. Hadžibegić, Ilijas, Mustafa Imamović (1994), "Bosna i Hercegovina u vrijeme austrougarske vladavine", u: *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Generalštab A R BiH, Sarajevo
2. Išek, Tomislav (1994), "Bosna i Hercegovina od stvaranja do propasti prve zajedničke države (1918-1941.) (Nacionalni etnosi između centralizma i napora za preuređenje zemlje)", u: *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Generalštab A R BiH, Sarajevo
3. Pejanović, Mirko (2006), "Struktura i karakteristike razvoja političkog pluralizma u Bosni i Hercegovini 1989-2003.", u: *Razvoj političkog pluralizma*

u Sloveniji i Bosni i Hercegovini, FDV Ljubljana - FPN Sarajevo - Promocult,
Sarajevo/ Ljubljana

Dokumenti:

1. Službeni list BiH, br. 11 od 18.VIII 1945.
2. Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br. 20, od 20.10. 1996

Internet:

1. [http/ www.izbori.ba](http://www.izbori.ba)

PARTY SYSTEM IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary:

The paper deals with the emergence of the first party system in Bosnia and Herzegovina, its chronological functioning since its formation in the period of the Austro-Hungarian annexation, then in the period of the Kingdom of the SHS and the Kingdom of Yugoslavia. We analyze the unilateralism from 1946-1990, the restoration of pluralism and the emergence of the first party system of an internationally recognized state of Bosnia and Herzegovina. The party system in Bosnia and Herzegovina is classified according to the Blondel typology.

Key words: Political parties; party system; Bosnia and Herzegovina

Adresa autora

Authors' address

Izet Hadžić,

Sead Omerbegović

Univerzitet u Tuzli

izeth@bih.net.ba

sead.omerbegovic@untz.ba